

**АНТОАНЕТА ПРИМАТАРОВА-
МИЛЧЕВА
ДРУГОТО ЛИЦЕ НА
ШВЕДСКАТА ФАНТАСТИКА**

chitanka.info

След запознанството с научнофантастичните повести „Не е време за герои“ и „Ах, тази Алиса!“ на Сам Лундвал („Галактика“ № 70, 1985 г.) романът „Жива душа“ на Пер Кристиян Йершилд ще представи на българските читатели шведската фантастика в съвсем нова светлина. Веднага трябва да изясним, че двамата шведски гости на библиотека „Галактика“ заемат различно място в литературния живот на своята родина. Напразно бихме търсили името на Сам Лундвал в някой от справочниците за съвременна шведска художествена литература. Според условностите на шведската издателска политика той се вмести единствено в рамките на научната фантастика, схващана не като неразделна част от високохудожествената словесност, а като проявление на съвременната масова култура. Това не означава, че всички книги, които излизат в специализираните шведски научнофантастични библиотеки, могат да се отнасят направо към т.нар. „съдържателна“, „самостоятелна“, „самоцелна“, „чиста“, „истинска“ фантастика и да им се отрича каквато и да е художественост и иносказателност. И все пак според шведските литературни условности първенството на Сам Лундвал сред издателски обособените писатели научни фантасти не е достатъчно основание той да влезе в литературните енциклопедии на художествената словесност.

В замяна на това шведската художествена литература от последните две десетилетия едва ли би могла да се характеризира, без да се спомене името и творчеството на Пер Кристиян Йершилд. Нещо повече, в началото на 80-те години няма съвременен шведски писател, който да се радва на по-голяма популярност сред своите сънародници — не само благодарение на самите литературни произведения, но и благодарение на техните екранизации в киното и телевизията, на звученето им от сцените на сатиричните кабарета. Пригодността на произведенията на Йершилд за кабаретна сатира може би вече подсказва в какъв смисъл може да се говори за „фантастични“ елементи в неговото творчество — едно творчество, сред което се открояват няколко значителни сатирично-антиутопични романа. В резултат на личния опит и на личните наблюдения, социално-психологичните проблеми, породени от бюрокрацията и от научно-техническия прогрес, както и въпросът за нарушеното равновесие между интелектуалното и емоционалното начало у човека (в известен

смисъл централен и в представения тук роман) се превръщат в неизменен мотив в творчеството на Йершилд. В този смисъл можем да говорим за тематично родство на неговите романи с редица произведения от най-различни течения и форми на фантастиката изобщо и на научната фантастика в частност. Но не тематичното родство, а средствата, с които авторът изгражда своите послания, ни дават право да отнасяме творчеството му в най-широк смисъл към фантастиката.

Ако очакваме авторът да ни отведе отвъд планетата Земя или напред в хилядолетията, ще останем разочаровани. Йершилд не прибъгва до драстични измествания на временните и пространствени граници на реалната действителност — нещо доста характерно за произведенията на фантастиката във всичките ѝ разновидности; в това отношение при него разстоянието между реалност и измислица винаги е силно скъсено. Сякаш целта му е да отдалечи читателя — обикновено само във времето — толкова, колкото да му представи като свършени факти тенденции, чиито отрицателни същности днес са загатнати все още само за малцина или за които повечето хора предпочитат да не се замислят. При това Йершилд хиперболизира отрицателни страни на съвременната шведска действителност не непременно като измества границите на реалното време. Понякога той се задоволява да доведе отрицателните явления до абсурд с помощта на преувеличаването им за момента. Такъв е случаят в „Избиването на прасетата“ (1968 г.) и в може би най-нашумелия в Швеция роман на автора „Вавилонската сграда“ (1978 г.) В „Избиването на прасетата“ Йершилд рисува сатирична картина на шведското общество, която показва как при известни обстоятелства то би могло да стигне до абсурда на фашизма, до сляпото, безропотно изпълняване на безсмислени и антихуманни заповеди. Във „Вавилонската сграда“ обект на авторската сатира е организацията в една голяма стокхолмска болница. Вавилонско стълпотворение, при което всеки говори свой език, без да разбира другия, се представя като характерно не само за живота в това лечебно заведение, но и като полуреалност в съвременното шведско общество изобщо и грозяща опасност за бъдещото му развитие. В други две свои произведения Йершилд подсилва художествената условност на изображението, като измества и границите на реалното време. В първия случай — във „Ветеринарната

лекарка“ (1973 г.) — абсолютно, макар и в не толкова далечно бъдеще: 1989 г. (!), като действието се развива в т.нар. Нобелов институт за медицински изследвания, в който всичко се диктува от съображения за ефективност и рентабилност, в който няма място за човешки емоции. Във втория случай — в „След потопа“ (1982 г.) — относително, като се загатва, че действието се развива 30 години след почти пълното опустошаване на планетата от атомна война. Библейският потоп е нищо в сравнение с грозящия ни атомен потоп — това е посланието на Йершилд в този най-песимистичен от всичките му романи. Но може би именно защото тук авторът изневерява на уменията си да балансира на границата между реалното и измисленото и изгражда една черна антиутопия, това произведение остава много по-слабо въздействащо от останалите му сатирично-антиутопични романи.

Фантастичното в романа „Жива душа“ (1980), който се представя сега на българските читатели, има допирни точки със сатирично-антиутопичното в останалите произведения на Йершилд (напр. във „Ветеринарната лекарка“), но тук то може би е по-органично вплетено в цялостното повествование, по-убедително подчинено на авторския замисъл. Не случайно критиката преценява този роман като художествено най-зрелия в творчеството на Йершилд. Чрез конкретизирането на необичаен повествовател тук фантастичното се въвежда като жанрова условност още в първата от 58-те части на романа, изграждащи своеобразен дневник на... човешки мозък, отделен от тялото на притежателя си с негово съгласие и поставен в аквариум в лабораторията на концерн с красноречивото име „Биомаш“, т.е. производител на биологически машини, които трябва да изместят електронната техника. Романът може да се чете като „самоцелна“ научна фантастика, фантастика-предупреждение за опасността да се посегне върху емоционалното начало у човека в името на съмнителното абсолютизиране на интелектуалното начало. Но това не е черна антиутопия — макар и отново в резултат на чисто рационални съображения, на посегателството върху емоционалното начало у човека се слага край, проваля се идеята за мозък-биологическа машина, който да превъзхожда различните форми на изкуствен интелект. А може би косвено това все пак е победа именно на емоционалното начало? Против прочита на „Жива душа“ като „самостоятелна“ фантастика, пък било то и фантастика-

предупреждение, говори силният психологизъм, който се смята за абсолютно нетипичен за този вид литература. Той може да наведе на мисълта романът да се чете като проникновена психологическа характеристика на съвременния швед, а в известен смисъл и на всеки съвременен човек (макар някои дребни подробности да доказват, че Йершилд отново е останал в пространството и времето на днешна Швеция). Ако читателят избере първия прочит — „Жива душа“ като антиутопична картина на едно общество, в което човек няма стойност, едно общество, което е готово да търгува с живи души, стига да има сметка, а щом се окажат безполезни, да сложи край на съществуването им, той ще чете романа вероятно потресен и ще се чувства някак неловко, че въпреки сериозността на проблемите тайно се забавлява от начина, по който авторът му ги е поднесъл. Ако пък се поддаде повече на авторския психологизъм и лиризъм, читателят може би ще възприеме романа като добронамерено-ироничен психологически портрет на съвременния човек. Но независимо откъде ще тръгнем, от размисъла или от забавлението, в крайна сметка те ще образуват един затворен кръг, в който взаимно ще се обогатяват, за да ни убедят още веднъж във възможностите на фантастиката да осмисля художествено проблеми както на настоящето, така и на бъдещето.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.